

صندوق قبر چوبی شیخ صفی الدین اردبیلی، شاهکار هنر اسلامی و عرفانی

هاله صنعتی ایرانی؛ کارشناس ارشد هنر اسلامی، مدرس دانشگاه هنر اسلامی تبریز
سعید مهریار؛ کارشناس ارشد مرمت بناها و بافت‌های تاریخی

چکیده:

آثار چوبی بقعه شیخ صفی، از جمله منابع بصری و ملموس ارزشمند هنر اسلامی در داخل ایران می‌باشد، که شناخت و معرفی این آثار، توسط پژوهشگران متخصص، راهگشای مطالعات آینده در زمینه هنر های چوبی و هنر اسلامی ایران خواهد بود. صندوق قبر چوبی شیخ صفی الدین اردبیلی، متعلق به قرن هشتم ه.ق، در محل گنبد الله و بر روی قبر شیخ صفی الدین قرار گرفته است. صندوق دارای تزئینات منحصر به فردی می باشد که آن را در بین آثار چوبی هنر اسلامی در ایران و جهان بارز و جلوه گر می سازد. صندوق قبر از دو مکعب مستطیل روی هم تشکیل یافته است، که تزئینات بی بدیل از هنر های چوبی، فلزی، کتیبه نگاری و مینا کاری را نمایش می دهد. انواع منبت کاری و کنده کاری بر چوب های مختلف، گره سازی و گره چینی، معرق کاری، خاتم کاری با عاج (استخوان)، مشبک کاری بر فلز و مینا کاری در تزئینات این شاهکار هنری مشاهده می شود.

در این پژوهش، علاوه بر اشاره تاریخی به محل و زمان ساخت این صندوق قبر، انواع تکنیک های هنری تخصصی چوبی و اسامی کلیه موتیف ها و آرایه های کار شده بر این اثر هنری، به صورت تخصصی بررسی و معرفی شده است. همچنین کلیه نقوش، موتیف ها و آرایه های هنری موجود در صندوق به تفکیک محل مورد استفاده، به صورت تحلیلی و خطی، ترسیم و ارائه شده است. در پایان نیز با ارائه جداول، تفکیک و معرفی تکنیک ها و تزئینات انجام میشود.

واژگان کلیدی: صندوق قبر چوبی شیخ صفی الدین اردبیلی، هنر های چوبی، تزئینات، تحلیل خطی.

مقدمه:

آثار چوبی بقعه شامل صندوق های قبر، درها و شباک ها می باشد که پژوهش و مطالعه در زمینه این آثار، دغدغه اصلی نگارنده بوده است و در مطالعاتی چند به این آثار پرداخته ام. در این مقاله به مثابه قطره ای از دریا، صندوق قبر شیخ صفی الدین از منظر هنرهای چوبی و تزئینات آن، بررسی و مطالعه شده و بررسی گسترده ای از لحاظ تحلیل بصری نقوش و ترسیم دوباره آن ها و توصیف و معرفی تکنیک ها و موتیف ها انجام شده است.

بررسی ابعاد و اندازه، بررسی کتیبه های به کار رفته، معرفی تکنیک های هنری آثار چوبی، معرفی نقوش و موتیف های آن ها و در نهایت تحلیل بصری و ترسیم نقوش به صورت خطی، در این مقاله پذیرفته است.

1- صندوق مقبره شیخ صفی الدین اردبیل

این صندوق چوبی در محل گنبد الله الله و بر روی قبر شیخ صفی قرار گرفته است. صندوق دارای تزئینات منحصر به فردی می باشد که آن را در بین آثار چوبی هنر اسلامی در ایران و جهان بارز و جلوه گر می سازد. (تصویر 1) صندوق قبر از دو مکعب مستطیل روی هم تشکیل یافته است. مکعب مستطیل زیرین به عنوان پایه به ابعاد طول 312 سانتیمتر، عرض 131 سانتی متر و ارتفاع 52 سانتی متر و مکعب مستطیل بالایی به عنوان بدنه به ابعاد طول 295 سانتی متر، عرض 105 سانتی متر و ارتفاع 104 سانتی متر می باشند. ابن بزار اردبیلی ساخت صندوق قبر را متعلق به دوره آل جلایری (838-740 ه.ق) بیان می کند که در شهر تبریز ساخته شده است. (ابن بزار اردبیلی، 1373: 1024) کیانمهر تاریخ ساخت صندوق را سال 780 ه.ق نگاشته است. (کیانمهر، 1383: 35) وخیرالهی آن را به تاریخ 735 تا 750 ه.ق متعلق می داند. جنس این صندوق از چوب ملج و آبنوس و فوفل بوده و چوبی که برای منبت و معرق آن به کار رفته از چوب درختان شمشاد و گلابی جنگلی می باشد. حاشیه صندوق در چهارسوی آن از چوب درختان چنار و گلابی ساخته شده است (یوسفی و گلغانی زاده، 1389: 214) کیانمهر نیز نوع چوب به کار رفته در لقط ها را گلابی در نظر گرفته است. (کیانمهر، 1383: 37) البته به دلیل گذشت زمان و تغییر رنگ چوب ها و برخی آسیب های وارده، دقیقاً نمی توان نوع همه ی چوب ها را مشخص نمود و این کار مستلزم نمونه برداری و انجام آزمایش های دقیق بر آن است.

تصویر 2- بخشی از حاشیه های بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از : نگارنده)

تصویر 1- بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از : نگارنده)

قسمت بدنه صندوق دارای 3 حاشیه می باشد. (تصویر 2)

2- حاشیه اول بدنه صندوق قبر شیخ صفی

حاشیه اول یا بیرونی صندوق در قسمت بالا، افقی شامل کتیبه ای به خط ثلث می باشد که این کتیبه به تکنیک **کنده کاری** و **منبت کاری** از زمینه فاصله گرفته است. فضای منفی کتیبه نیز به وسیله گل و برگ های **منبت کاری** شده پر شده اند و گل ها و برگ ها در پلانی عقب تر از کتیبه قرار دارند. گل های سه پر، غنچه و برگ به صورت فشرده و به شیوه **روسازی مقعر** (گود) کار شده اند و کتیبه با شیوه مسطح، روسازی شده است. همچنین کتیبه به رنگ طلایی،

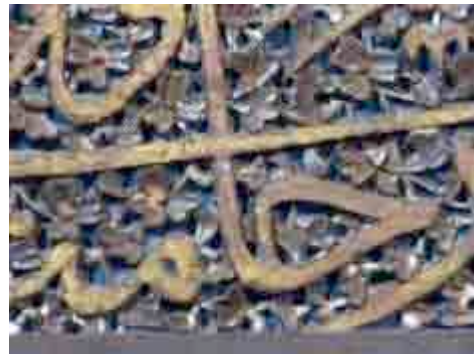

تصویر 2-3- بخشی از ادامه حاشیه اول بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از: نگارنده)

گل‌ها به رنگ قرمز و زمینه با رنگ لاجوردی به وسیله رنگ‌های گیاهی و معدنی رنگ شده‌اند. که البته امروزه بقایایی اندک از آن‌ها مشاهده می‌شود. (تصویر 4) ادامه این حاشیه در سه وجه دیگر بدون کتیبه و شامل موتیف‌های گیاهی مثبت کاری شده می‌باشد. (تصویر 3) در چهارگوشه قائمه این حاشیه بست‌های فلزی (احتمالاً فولادی) به فرم ترنج و سر ترنج نصب شده‌اند و در قسمت زیرین این حاشیه بست‌های نازک و بلند فلزی به تعداد 6 عدد در طول و 2 عدد در عرض با فاصله از همدیگر به وسیله میخ‌های فلزی به صندوق اتصال یافته‌اند. کتیبه مثبت کاری شده حاشیه اول صندوق که دور تا دور چهار وجه صندوق را پوشانیده است و در مدح شیخ صفی می‌باشد، بدین ترتیب خوانده می‌شود: «هذه مرقد المنور و مضجع المتبرکه الشیخ الربانی والعارف الصمدانی کاشف الاسرار الحقیقت محی مراسم الطریقه حامی مفاخر الابرار حاوی مناقب اخبار المکرم بالیقین بانظار الخلاق علی العموم والاطلاق قطب العارفين سلطان المحققين امام قدوه اوليا الله الواصلين الی الفتح صفی الحق والمله و الدین اسحق اجری الله تعالی آثار برکاته فی الاطراف و الآفاق المعزز القدسیه المخصوص بالارشاد اجنیه و الانسیه» (یوسفی و گلمغانی زاده، 1389: 215 و 216). صفری شیوه خط را «رقاع» می‌داند (صفری، 1353: 236) و کیانمهر آن را «ثلث» بیان کرده است. (کیانمهر، 1383: 35)

تصویر 5- عمق زمینه مثبت کاری در حاشیه اول بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از: نگارنده)

تصویر 4- دیتایل از حاشیه اول بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از: نگارنده)

3- حاشیه دوم بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین:

حاشیه دوم صندوق به تکنیک گره چینی، به عبارتی گره کشی¹ شده است. فرم گره کشی استثنایی این قسمت متفاوت با تکنیک متداول گره چینی آلت و لقط می‌باشد. بدین ترتیب که آلات به صورت چند طبقه و پله‌ای از حداقل دو نوع چوب و در پنج پله ساخته

¹ - مصاحبه حضوری با استاد مرتضی اسدی، کارشناس سازمان میراث فرهنگی

شده اند و لقط ها به صورت مسطح در آخرین پلان قرار گرفته اند که لقط ها از چوب مشکی (احتمالا آبنوس) و دو نوع چوب قهوه ای رنگ تیره و روشن ساخته شده اند. گره کشی در این قسمت بدین ترتیب انجام شده است که ابتدا لقط های رنگی داخلی بر روی زمینه اصلی نصب شده و سپس دور آن ها گره کشی شده است. نوع گره این قسمت چهار لنگه می باشد و آلات گره در این حاشیه عبارتند از: چهار لنگه، ترنج و نُکه. در قسمت زیرین این حاشیه نیز بست های نازک و فلزی به کار رفته اند. (تصویر 6)

تصویر 6-بخشی از حاشیه دوم بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

4- حاشیه سوم بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین:

حاشیه سوم صندوق به صورت نواری متشکل از قطعات خاتم و جووک کاری مشاهده می شود. (تصویر 2-7) دو نوع خاتم در این حاشیه به کار رفته است، نوع نخست خاتم شش می باشد که با هسته مرکزی مثلث متساوی الاضلاع سبز رنگ و 3 عدد مثلث متساوی الاضلاع سیاه در اطراف مرکز و ترکیب با 3 عدد مثلث بغل شش سفید که تشکیل دهنده 6 ضلعی منتظم می باشد و قطعات چوب سیاه رنگ (آبنوس) و لایه هایی از چوب قهوه ای رنگ (احتمالا فوفل) در این ترکیب بندی استفاده شده است.

قطعات جووک کاری شده به شکل آلت طبل پیچ خورده مشاهده می شود که تشکیل یافته از قامه لایه لایه از چوب قهوه ای روشن و تیره می باشد که از برش قامه تحت زوایای مشخص و اتصال به هم تشکیل یافته است. نوع دوم خاتم، در حد فاصل دو آلت طبل نزدیک به هم، خاتم چهار یا خاتم مربع با هسته مربع سبزرنگ و مثلث های کاردی متساوی الساقین سیاه رنگ و سفید (استخوان) و مثلث های کم گرده سفید رنگ کار شده است که فرم چهار لنگه داخل مربع را تشکیل می دهند. در قسمت بالا و زیرین این حاشیه دو نوار حاشیه باریک از چوب قهوه ای روشن به صورت «زهوار» کشیده شده است و در قسمت زیرین این حاشیه نیز بست نازک فلزی به کار رفته است. قطعات جووک و خاتم در این حاشیه به وسیله تکنیک معرق جایگزین، در زمینه سیاه رنگ (احتمالا آبنوس) جایگزین شده اند. (تصویر 8)

تصویر 8- بخشی از حاشیه سوم بدنه صندوق قبر
شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 7- بخشی از حاشیه سوم بدنه صندوق قبر
شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

شکل 1- طرح خطی حاشیه سوم بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (ترسیم از نگارنده)

5- متن اصلی بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین:

متن داخلی بدنه صندوق به شیوه گره چینی آلت و لقط ساخته شده است. آلت ها به طور کلی تشکیل شده از چوب قهوه ای تیره رنگی است که زهوار باریک 3 لایه (2رنگ چوب قهوه ای روشن) در سطح رویی آن ها مشاهده می شود. آلت ها دو پله ای می باشند و در سطح پایینی که متصل به لقط ها می شوند زهوار باریک تک لایه از چوب قهوه ای روشن قرار گرفته است. (تصویر 12) لقط های منبت کاری شده، در این بخش به دو رنگ قهوه ای تیره و روشن مشاهده می شوند. به نظر نگارنده لقط های تیره رنگ می توانند از چوب فوفل باشند و لقط های روشن، گلابی به نظر می رسند. در وسط حاشیه بیرونی لقط ها، زوار باریکی از چوب سیاه‌رنگ (آبنوس) قرار داده شده است. دو رنگ بودن لقط ها بدون هیچ نظم خاصی در ترکیب کل صندوق به کار رفته است که در نگاه کلی، هوشمندانه بودن این تصادف ها را می نماید و ایجاد طیف رنگی متعادلی را باعث شده است که چشم را وادار به گردش در کل ترکیب بندی می کند. گل های سه پر، چهارپر، شکوفه ها، برگها، ساقه ها و شاخه های گردان با ترکیب بندیهای گردان شعاعی و ترنجی در داخل لقط ها منبت کاری شده اند. (جدول 1)

دو نوع گره در بدنه صندوق به کار رفته است. گره «ده تند» با مرکزیت شمسه ده و آلات شمسه ده، ترنج، ترقه، پنج تند (شش بندی)، ستاره و گره «هشت» با مرکزیت نوعی شمسه هشت چهارلنگه و آلات موریانه (عروسک)، شمسه هشت، شش شل، تخمه (لوزی). این دو گره به صورت ترکیبی در کنار هم به کار رفته اند. همچنین در محل اتصال گره ده به گره هشت، آلت دانه بلوط و پایزی به صورت نیمه، استفاده شده است. در دو جانب صندوق (اضلاع کوچک) نیز گره ده تند به کار رفته است. (تصاویر 13، 14 و 15)

"منبت به کار رفته در این صندوق از فشردگی بالایی برخوردار است و در بخش های مختلف، عمق آن بین 10 تا 30 میلی تر متغیر است. این عمق در بخش فوقانی حاشیه

ی کتیبه دار بین 10 تا 20 میلی متر است. در بخش های کناری و حاشیه ی مکعب پایینی که یک فرم ترنجی هم به آن افزوده می شود، عمق کنده کاری فرم ترنجی در بخش های عمودی حاشیه تا 30 میلی متر افزایش یافته و گاه تا حدود 20 میلی متر زیراندازی این فرم ترنجی، صورت گرفته است. " (کیانمهر، 1383: 35-37)

شیوه ی روسازی در آلات، نوعی محدب خفیف است یعنی نه مسطح کامل است و نه محدب کامل و با ابزار زنی ملایم، تیزی کناره های آن گرفته شده است. روسازی گل ها و برگ ها در لقط ها مانند کتیبه حاشیه اول صندوق به شیوه مقعر انجام شده است. شیوه مثبت کاری و روسازی در داخل تمام لقط ها مقعر می باشد در جاهایی که ترکیب بندی ترنجی داخل آلت شش بندی کار شده است، شاهد 2 ترنج تو در تو هستیم که ترنج بالایی، روسازی محدب و ترنج پایینی با روسازی مقعر کار شده است. در روسازی مقعر، حمیل های ترنج به دو پلان تقسیم شده است. (ردیف 5- جدول 1)

خاتم کاری در این صندوق به نحوی انجام پذیرفته است که برای هر کدام از لقاط، قامه مخصوص پیچیده شده است. بدین ترتیب که با توجه به ترکیب بندی لقاط و حتی اندازه هر قسمت در لقاط مشابه، قامه مربوط به آن تهیه شده است و این اوج هنر خاتم کاری در این صندوق را نشان می دهد. خاتم مورد استفاده در این بخش، خاتم پنج می باشند. خاتم ها با هسته مرکزی پنج ضلعی منتظم و ترکیب مثلث های متساوی الساقین، مثلث های کاردی و کم گرده و پُر گرده با آن ها تشکیل 5 ضلعی های منتظم را داده اند که با ترکیب با سایر 5 ضلعی های درون لقاط گره ترکیب شده اند. خاتم کاری در بدنه صندوق درون لقاط موریانه (عروسک)، ترقه، ترنج، ستاره و چوبخط، مشاهده می شود. (جدول 2)

در وجه روبروی بدنه صندوق و بر روی لوح محرابی مینا کاری و نقره ای، کتیبه ای به خط رفاع درج شده است که بانی آرامگاه و اهدا کننده صندوق قبر را معرفی می کند. «بانی هذا المرقد و المشهد القدیسه الولی الله الوالی صفی الحق و الدین، قدس سره العبد موسی الصفوی» (یوسفی و گلغانی زاده، 1389: 216) (تصویر 10).

تصویر 10- لوح مینا کاری بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از: نگارنده)

تصویر 9- وجه پشتی صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از: نگارنده)

تصویر 12- زهوارکشی حاشیه های لقاط و آلات بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

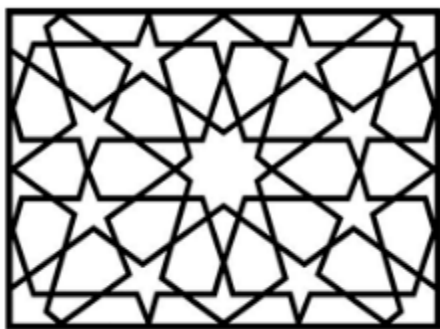
تصویر 11- بخشی از متن اصلی بدنه صندوق در قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 14- گره ده تند در متن اصلی بدنه صندوق شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 13- گره هشت در متن اصلی بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

شکل 2- طرح خطی وجه جانبی صندوق قبر شیخ صفی الدین (ترسیم از نگارنده)

تصویر 15- وجه جانبی صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

6- پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین:

طبقه زیرین صندوق (پایه) متشکل از 3 حاشیه عمودی در سمت راست و چپ و حاشیه های افقی در بالا و پایین و متن اصلی میباشد. متن اصلی پایه نیز، بر اساس گره «ده

تند» وگرمه «هشت» با تکنیک گره چینی آلت ولقط اجرا شده است. آلات به کار رفته در این قسمت عبارتند از شش بندی، شش شل، ستاره، موربان، ترقه، برگ چنار، ترنج، چوب خط، تخمه، شاپرک و ثکه، شمسه ده و شمسه هشت که درون لقاط شمسه ده، شمسه هشت، شش شل، شش بندی، تخمه برگ چنار، منبت کاری شده اند و بقیه لقاط دارای صفحات خاتم کاری می باشند. (تصاویر 16 و 17) حاشیه بیرونی متشکل از طرح های گل و گیاه همانند موتیف های بدنه اصلی صندوق به همان فشردگی با استفاده از چوب قهوه ای تیره (احتمالا فوفل) می باشد و دور تا دور پایه به صورت واگیره ای تکرار شده و منبت کاری شده است. در دو وجه اصلی پایه، دو کادر عمودی شامل ترکیب بندی ترنجی، وجود دارد که با همان نوع موتیف های گیاهی بدنه و حاشیه ها با چوب قهوه ای روشن (احتمالا گلابی) منبت کاری شده اند. (تصویر 18)

در ترکیب بندی ترنجی حاشیه ها در پایه صندوق نیز، حمیل های ترنج دارای شیار مرکزی در طول حمیل می باشند و گل ها و برگ های ترنجی، دارای شیارهای کوتاه خطی بر روی اعضا هستند تا بدینوسیله عمق و فرم گیاهی بهتر نشان داده شوند. در قسمتی از طرح واگیره ای حاشیه پایه صندوق، ترکیب بندی ترنجی به صورت شاخه های اسلیمی متصل به هم و تنیده در هم اجرا شده است اسلیمی ها به صورت فرم شیاردار به سبک اسلیمی های دوره ایلخانی کار شده اند. تاکنون در هیچ منبعی به وجود نقش اسلیمی در این صندوق اشاره نشده است و تنها نقوش گیاهی گل و غنچه و برگ مشاهده و گزارش شده است. (تصویر 19)

خاتم کاری این بخش از صندوق نیز براساس خاتم 5 و مطابق با بدنه صندوق میباشد. (جدول 2) در ترکیب بندی کل صندوق، تمامی لقط ها دارای محور تقارن نیستند. لقاط به کار رفته در گوشه های انتهایی به مقتضای محل از نقوش و فرم هایی بهره جسته اند که بتوانند فضای مورد نظر را به نحو احسن پر کنند، اما لقاط شش بندی، شمسه ده و هشت و تخمه (لوزی) دارای یک یا چند محور تقارن می باشند. در لقاط هم شکل، نقوش تکراری نیستند به جز تعدادی اندک. به عبارتی به هیچ وجه تلاشی در جهت یکسان و شبیه کارکردن آلات هم شکل انجام نشده است و این موضوع توانایی هنرمندان در طراحی و اجرای چندین نوع ترکیب بندی درون یک شکل واحد را نشان می دهد.

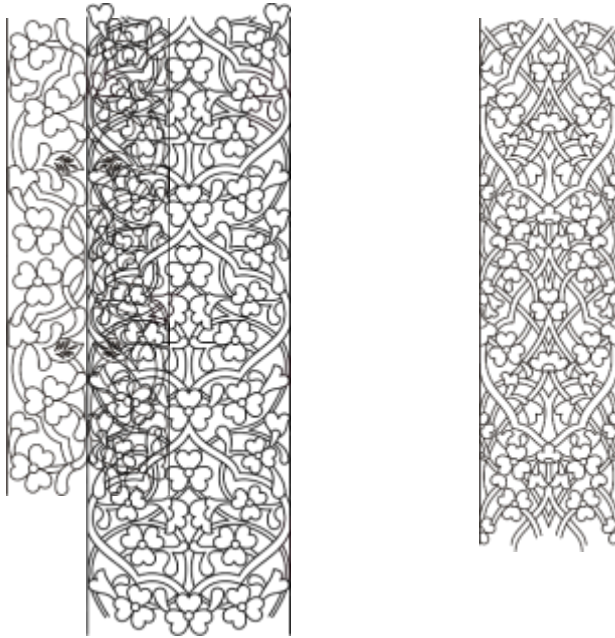

تصویر 16- بخشی از پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

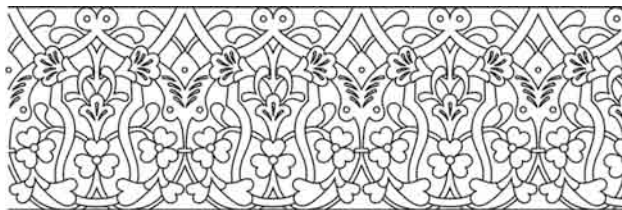
تصویر 17- بخش مرکزی پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 18- حاشیه های عمودی پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

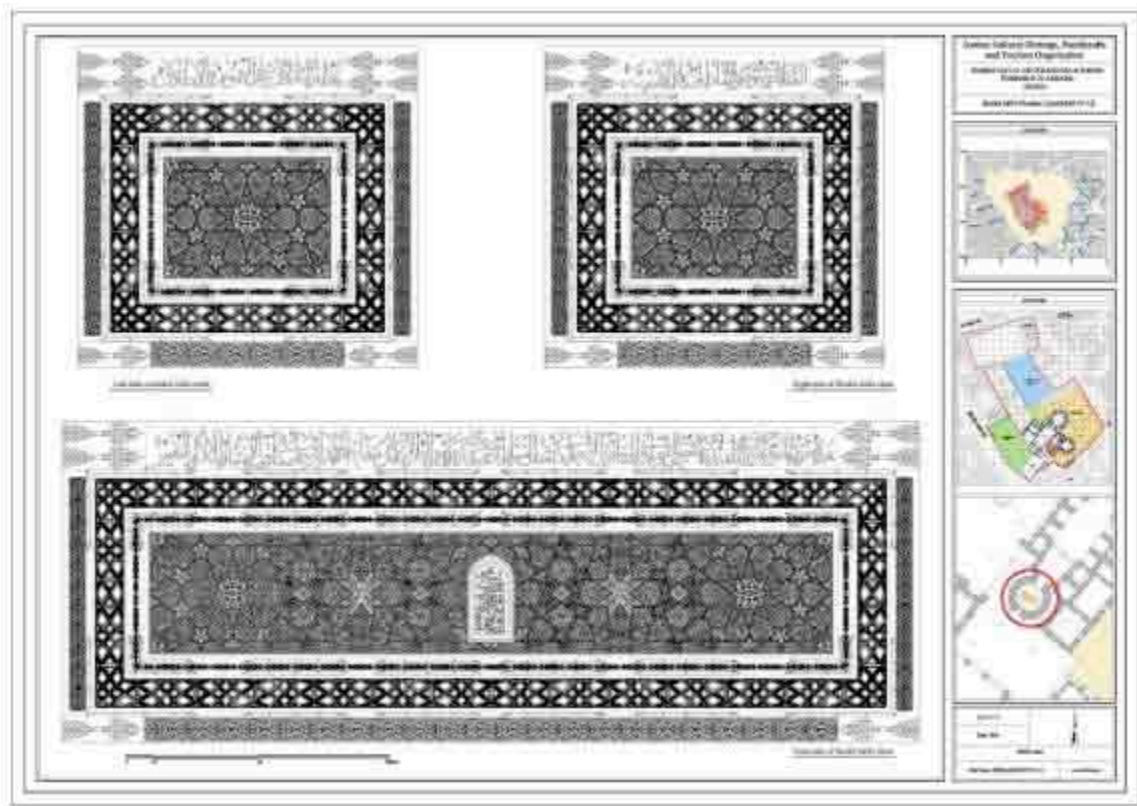

شکل 3- طرح خطی حاشیه های عمودی پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (ترسیم از نگارنده)

تصویر 19- حاشیه افقی پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس از نگارنده)

شکل 4 - طرح خطی حاشیه افقی پایه صندوق قبر شیخ صفی الدین (ترسیم از نگارنده)

شکل 5- طرح خطی وجوه سه گانه بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (آرشیو اسناد سازمان میراث فرهنگی استان اردبیل)

جدول 1- لقاط منبت کاری شده پایه و بدنه صندوق قبر شیخ صفی الدین (عکس و ترسیم از نگارنده)

نام نقش	طرح خطی	تصویر	ردیف
شمسه ده تند			1

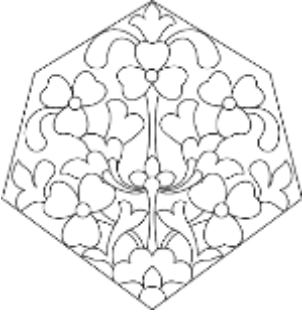

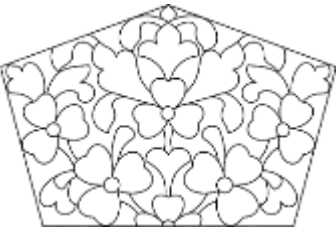

شمسه هشت			2
تخمه یا لوزی			3

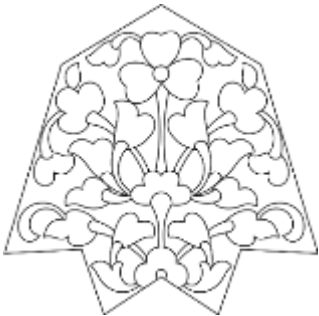

نام نقش	طرح خطی	تصویر	ردیف
شش بندی			4

شش بندی			5
نصف شش بندی			6
نام نقش	طرح خطی	تصویر	ردیف
یک چهارم شمسه ده			7

<p>نصف دانه بلوط</p>			<p>8</p>
<p>شش شل</p>			<p>9</p>
<p>نام نقش</p>	<p>طرح خطی</p>	<p>تصویر</p>	<p>ردیف</p>
<p>پنج</p>			<p>10</p>

<p>نصف پایزی</p>			<p>11</p>
<p>برگ چار</p>			<p>12</p>

جدول 2- لقاط دارای خاتم کاری پایه و بدنه صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس و شکل از نگارنده)

نام نقش	طرح خطی	تصویر	ردیف
<p>چوبخط</p>			<p>1</p>

<p>شاپرک و تکه</p>			<p>2</p>
<p>ترقه</p>			<p>3</p>

نام نقش	طرح خطی	تصویر	ردیف
<p>پنج (ستاره)</p>			<p>4</p>

ترنج			5
عروسک (موریانه)			6

7- وجه فوقانی صندوق قبر شیخ صفی‌الدین:

سطح فوقانی صندوق دارای دو حاشیه که دارای اختلاف ارتفاع اندک می‌باشند و از گل میخ‌های 6 پر پوشانده شده‌اند، می‌باشد و در حاشیه بیرونی در اضلاع طولی 8 کاسه فلزی مقعر قلمزنی شده کار گذاشته شده است. (تصویر 20) داخل این حاشیه فرم محرابی هندسی ایجاد شده است که سطح داخلی آن با فرم‌های ترنجی‌کنده کاری کم عمق ایجاد کرده است. در سمت راست وجه فوقانی صندوق و داخل حاشیه دوم، 2 نوع کتیبه مشاهده می‌شود. کتیبه بیرونی با خط کوفی بنایی و کتیبه مرکزی با خط ثلث نگاشته شده است. (تصاویر 21 و 22) محتوای کتیبه بدین قرار است: «بسم الله الرحمن الرحیم، قل اللهم الملك الملک توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء و تعز من تشاء بیدک الخیر انک علی کل شیء قدير» (قرآن کریم، 3 : 26) انک علی کل شیء قدير به خط ثلث و بقیه آیه به خط بنایی نگارش شده است.

تصویر 20- کاسه فلزی قلم زنی شده در سطح فوقانی صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 22- فرم محرابی با ترکیب بندی داخلی ترنجی در وجه فوقانی صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

تصویر 21- کتیبه‌های وجه فوقانی صندوق قبر شیخ صفی‌الدین (عکس از نگارنده)

8- تحلیل و جمع بندی:

صندوق مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی، دارای تزیینات منحصر به فرد هنرهای چوبی میباشد. هنر کنده کاری و منبت کاری روی چوب به میزان وسیعتر، در کنار خاتم کاری و جوک کاری بر بستری از گره چینی استفاده شده است. از لحاظ ترکیب بندی کل اثر و ترکیب بندی هر کدام از اجزا تزیینات، شاهد به کار گیری هوشمندانه ترکیبات هندسی، ترنجی و محرابی می‌باشیم که به هنرمندی تمام در کنار سایر عناصر هندسی و گیاهی جای گرفته‌اند. در این اثر نیز همانند سایر آثار هنر اسلامی، ریتم و تکرار عناصر، وحدت در کثرت و کثرت در وحدت به وضوح مشاهده میشود.

عنوان صندوق قبر	نوع چوب به کار رفته	اندازه و تناسب ارتفاع×عرض×طول	فرم و شکل	الحاقات
صندوق مقبره شیخ صفی الدین	آبنوس - فوفل گلابی - شمشاد ملج	۳۱۲×۱۳۱×۱۵۶ نسبت تقریبی ۲ به ۱	مکعب مستطیل ۲ طبقه	بست های فلزی - گل میخ های فلزی - کتیبه میناکاری شده - عناصر فلزی قلم زنی شده

جدول 3- ویژگی های فرمی و متریالی در صندوق قبر شیخ صفی الدین

عنوان صندوق قبر	تکنیک ساخت	تکنیک های اجرایی تزئینات			عمق زمینه مثبت کاری	رو سازی در مثبت کاری	ذره گرایی (تو سازی)
		معرق کاری	خاتم کاری	مشبک کاری			
صندوق مقبره شیخ صفی الدین	گره چینی آلت و لفظ	جایگزینی قطعات خاتم کاری و جووک کاری در زمینه در حاشیه سوم	خاتم ۶ در حاشیه سوم یا هسته مثلث - خاتم ۴ در حاشیه سوم یا هسته مربع - خاتم ۵ درون لفظ های بدنه و پایه یا هسته ۵ شععی - جووک کاری	-	۱۰ تا ۲۰ میلی متر در زمینه کتیبه - ۲۰ میلی متر در لفظ های اصلی ۳۰۰ میلی متر در حاشیه پایه	روسازی مفرع در گنها و برگها - روسازی مسطح در کتیبه - روسازی مخدب ملایم در آلت ها - روسازی مخدب در ترکیب بندی تزئینی (تزئین بالایی) پایه	ایجاد شیار در قسمت های داخلی عناصر گیاهی - ایجاد شیار بر بدنه اسلیمی

جدول 4- ویژگی های تکنیکی و شیوه اجرا در صندوق قبر شیخ صفی الدین

جدول 5- نقش مایه های به کار رفته در صندوق قبر شیخ صفی الدین

عنوان صندوق قبر	نقوش هندسی به کار رفته	کتیبه های به کار رفته	نقوش انتزاعی (اسلیمی) به کار رفته	نقوش انتزاعی (گیاهی) به کار رفته
صندوق مقبره شیخ صفی الدین	گره چهار لنگه در حاشیه دوم - آلت طبل در قطعات جووک کاری شده، مربع، مثلث و آلت ترقه در حاشیه سوم - گره ده تاند و گره هشت در بدنه	ثلث	اسلیمی شیاردار در حاشیه پایه	گل ۳ پر - گل چهار پر - غنچه - برگ

جدول 6- ترکیب بندی و طراحی صندوق قبر شیخ صفی الدین

عنوان صندوق قبر	کادر بندی	گردش ساقه ها نسبت به کادر	زیر نقش	وحدت بصری و ریتم	تقارن و محور های آن	فشرده گی عناصر نسبت به زمینه
صندوق مقبره شیخ صفی الدین	کادر محیطی مستطیل در پایه و بدنه - کادر تزئینی درون لفظ های شش بندی به صورت دو تریج متداخل و تکرار شونده - کادربندی داخلی با ایجاد حاشیه های مستطیلی - کادرهای هندسی - کادرمحرابی (فرس جناغی) میناکاری شده در	ساقه های بیجان و زیر رو اندازی شده درون لفظ ها - گردش ساقه نسبت به محور تقارن عمودی درون لفظ ها	به فرم نوع آلت گره در هر بخش مجزا	ایجاد ریتم به وسیله تکرار آلت گره در بدنه و پایه صندوق - ایجاد ریتم به وسیله تکرار و فراوانی عناصر مثبت کاری شده در کلیه وجوه صندوق - ایجاد ریتم به وسیله تنوع رنگ در لفظ های مثبت کاری شده - ایجاد ریتم و گردش چشم به وسیله تضاد های رنگی تیره روشن (سفید تا سبز)	محور تقارن عمودی و افقی در بدنه و محور تقارن عمودی پایه - محور تقارن عمودی در کلیه آلت گره های هندسی - محور تقارن عمودی در حاشیه ها یا کادر تزئینی - محور تقارن در ششمه هشت ۵ محور تقارن در ششمه ۱۰	کتیبه حاشیه اول نسبت به زمینه ۴۰٪ - عناصر گیاهی حاشیه اول ۹۰٪ - نسبت کاری درون لفظ ها و حاشیه ها ۸۵٪

فهرست منابع:

- 1- ابن بزاز اردبیلی. 1376. صفوة الصفا. با مقدمه و تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد، چاپ دوم، تهران: زریاب.
- 2- زمرشیدی، حسین. 1365. گره چینی در معماری اسلامی و هنرهای دستی. ویرستار: مصطفی اسلامی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- 3- صفری، بابا. 1371. اردبیل در گذرگاه تاریخ. چاپ دوم، اردبیل: دانشگاه آزاد اسلامی.
- 4- صنعتی ایرانی، هاله. 1391. طراحی و اجرای لایتینگ های چوبی در فضاهای داخلی بقعه شیخ صفی الدین اردبیل بر اساس آثار چوبی آن. کارشناسی ارشد، ایران، تبریز، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده هنر اسلامی.
- 5- فرشته نژاد، مرتضی. 1356. گره سازی و گره چینی در هنر معماری. تهران: انجمن آثار ملی.
- 6- کیانمهر، قباد. 1383. ارزشهای زیبایی شناسی مثبت کاری سبک صفوی. رساله دکترای پژوهش هنر؛ ایران، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- 7- یوسفی، حسن. گلمغانی زاده، ملکه. 1389. هنرهای شیعی در مجموعه تاریخی و فرهنگی شیخ صفی الدین اردبیلی. اردبیل: باوربان.
- 8- آرشیو سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل